

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМНІ ЗМІНИ ПАРАДИГМИ

У статті здійснений аналіз підходів до визначення поняття “інтернаціоналізація вищої освіти” (ІВО), що існують у сучасних американських, західноєвропейських, австралійських та міжнародних дослідженнях, подана порівняльна таблиця, у якій відображені системні зміни парадигми міжнародної вищої освіти.

Однією з провідних тенденцій розвитку світової системи вищої освіти є її інтернаціоналізація. Цей процес є предметом активного інтересу академічної громадськості щонайменше протягом останнього десятиліття. Перші ж узагальнюючі та прогностичні праці з цієї проблеми з’явилися вже на початку 80-х рр. XX ст.

Найбільш активно проблеми інтернаціоналізації вищої освіти (ІВО) досліджуються у тих країнах та геополітичних регіонах, які є ініціативними учасниками цього процесу, тобто в США, Канаді, країнах Європейського Союзу, Австралії. В самих же регіонах дослідження здійснюються передусім з ініціативи великих університетських центрів, задіяних у міжнародних освітніх програмах, організацій, що професійно займаються справою міжнародної освіти (наприклад, ACA, NAFSA, ІІЕ, EAIE, CBIE, DAAD, NUFFIC та багатьма іншими), регіональних політичних організацій (зокрема, Європейського Союзу), міжнародних економічних та фінансових організацій (зокрема, ОЕСР, МВФ, Світового Банку).

Існує широке коло визначень поняття ІВО, які інтерпретують його як у широкому, так і у більш вузькому, спеціальному значенні. У найбільш широкому розумінні ІВО означає “будь-яку діяльність системи вищої освіти, або окремого вищого навчального закладу, що здійснюється з перетинанням національного кордону, в процесі якої задіяними є (або ця діяльність стосується, спрямована на) студенти, викладачі, адміністративний персонал, інституції, освітні системи, уряди або інші зацікавлені у процесі сторони у інших країнах. ... Коротко кажучи, у найширшій інтерпретації

інтернаціоналізація означає будь-який аспект інтеграції вищої освіти у глобальне середовище”. [6, с. 8-9]

Наведене вище визначення стосується в основному формально-правового, а не змістового аспекту проблеми, тому що автор дослідження аналізує економічні мотивації та результати ІВО. Особливості ж ІВО як суто освітнього процесу відображені у цілому ряді спеціальних досліджень провідних західних науковців, найбільш цікаві з яких поміщені на Інтернет-сайті провідного центру міжнародної вищої освіти США – Інституту міжнародної освіти (ІЕ). Дослідниця Бренда Дж. Еллінгбо (Brenda J. Ellingboe) наводить, зокрема, такі визначення ІВО [3]:

Інтернаціоналізація вищої освіти – це:

- *процес запровадження міжнародного виміру у навчальні програми та організаційні структури ВНЗ, що набуває важливої ролі для його функціонування та збереження його статусу* (Lambert R.D. International Studies and the Undergraduate. Washington, DC: American Council on Education 1989; Harari M. The Internationalization of the Curriculum. In C.B. Klasek Bridges to the Future: Strategies for Internationalizing Higher Education. Pullman, WA: Washington State University’s Center for International Development. Headquarters of the Association of International Education Administrators. 1992; Klasek C.B. in Hanson, K.H. and Meyerson, J. (eds.) International Challenges to American Colleges and Universities: Looking Ahead. Phoenix, AZ: American Council on Education and The Oryx Press. 1992; Groennings S.& Wiley J. Group Portrait: Internationalizing the Disciplines. New York: The American Forum for Global Education. 1990);
- *зусилля викладацького корпусу щодо надання своїм навчальним курсам міжнародного виміру в аспекті їх змісту та методів викладання; загальний позитивний настрій (клімат) ВНЗ щодо необхідності усвідомлення та сприйняття інших культур та спільнот* (M.Harari, C.B.Klasek);
- *процес інтеграції міжнародного/інтеркультурного виміру у викладання/навчання, наукові дослідження, соціальні послуги, що здійснює уні-*

верситет, коледж або технічний інститут. Це є цілісний процес, а не набір окремих форм діяльності (Knight, J. and de Wit, H. Internationalisation of Higher Education in Asia Pacific Countries, European Association for International Education, Amsterdam. 1997);

- *запровадження міжнародного змісту освіти, міжнародних навчальних матеріалів, форм діяльності, а також сприяння усвідомленню у навчальній, науковій та громадській діяльності університетів взаємозалежності та взаємопов'язаності світу* (Washington State University. Internationalizing U.S. Universities: A Time for Leadership. // Conference Proceeding, June 5-7, Spokane. Pullman, WA: Washington State University International Program Development Office. 1990);
- *збільшення кількості програм, що надають можливість вивчення міжнародних відносин та наповнення всього змісту освіти матеріалами, що дають розуміння міжнародних перспектив* (Tonkin Y.& Edwards J. The World in the Curriculum: Curricular Strategies for the Twenty-first Century. New York: Change Magazine Press. 1981);
- *комплекс процесів, інтегрований ефект дії яких, запланований чи ні, розширює міжнародний вимір того досвіду, який можна отримати в процесі набуття вищої освіти в університеті* (H.de Wit International Education in Europe. EAIE Occasional Paper Number Two. Amsterdam, The Netherlands: European Association for International Education. 1992);
- *процес, що включає не тільки зміни у навчальних планах і мобільність студентів, але й мобільність викладачів та адміністрації, спеціально розроблені стратегії пристосування ВНЗ до нових умов та отримання прибутку від інтернаціоналізації* (Internationalisation of Higher Education. Paris: OECD. 1997);
- *процес, що повинен починатися з усвідомлення потреб, цілей та очікуваних результатів для всіх членів академічної спільноти. Далі він передбачає прийняття зобов'язань, що їх беруть на себе зацікавлені сторони; планування процесу, яке базується на ідентифікації потреб, ресурсів, цілей, причин, пріоритетів, стратегій; потім відбувається здійснення процесу ("операціоналізація інтернаціоналізму"), його оці-*

нка та, якщо необхідно, підтримка (Internationalisation of Higher Education. Paris: OECD. 1997);

- нарешті, Б. Дж. Еллінгбо наводить своє визначення досліджуваного освітнього процесу: *“Інтернаціоналізація є процесом набуття університетом або коледжем міжнародної перспективи, що означає здійснення спрямованої на майбутнє діяльності, для якої є характерним інтердисциплінарний характер; вона передбачає залучення вищої адміністрації, яка розробляє бачення такої перспективи для інституції в цілому та систему мотивації до участі в ній широкого кола зацікавлених сторін; набуття усіма членами академічної спільноти глобального та компаративного мислення, навичок взаємодії для вироблення способів реакції на зміни на глобальній політичній, економічній та культурній арені”* [3].

У наведених вище визначеннях висвітлено декілька аспектів поняття ІВО: цільовий, структурний, процесуальний. Однак їх є значно більше. Спробу цілісного розкриття поняття ІВО здійснив відомий у світі спеціалістів з міжнародної освіти американський науковець Джозеф Местенхаузер (Josef A. Mestenhauser). Він вважає за необхідне висвітлення таких аспектів поняття ІВО, як (1) групи, що задіяні у процесі; (2) рівні розвитку процесу; (3) предмети, що складають серцевину змісту міжнародної освіти; (4) шляхи набуття та використання знань; (5) структура і цілі процесу; (6) перспективи розвитку ІВО; (7) залежність процесу ІВО від змін у міжнародних відносинах; (8) географічний вимір міжнародної освіти; (9) взаємозв'язок розвитку процесу ІВО та соціальних і освітніх реформ [5, с.3].

Далі дамо коротку характеристику перерахованих аспектів поняття ІВО:

- (1) *групи, що задіяні у процесі.* До них належать студенти різних форм навчання, їх батьки, викладачі, науковці, університетська адміністрація, корпорації як користувачі “продукції” міжнародної освіти, міністерства освіти, неурядові організації, країни, що розвиваються тощо;
- (2) *рівні розвитку процесу.* Дж.Местенхаузер виділяє три рівні інтернаціоналізації навчального процесу: а) вступний рівень, який передбачає на-

дання студентам базових знань про інші країни та культури з фіксацією їх уваги на найсуттєвіших відмінностях між ними; б) проміжний рівень, який передбачає формування у студентів навичок порівняльного мислення, обговорення міжнародних проблем, спілкування з представниками інших культур; в) просунутий рівень, який передбачає формування системи когнітивних навичок, які давали б можливість осмислювати проблеми глобального характеру, системи знань про інші культури та про світ в цілому. Передбачається не тільки інтернаціоналізація змісту провідних навчальних курсів, але й визначення міжнародного потенціалу кожної навчальної дисципліни;

(3) *предмети, що складають серцевину змісту міжнародної освіти.* Міжнародний характер за самою своєю сутністю мають такі предметні галузі, як міжнародні відносини, країнознавство (регіонознавство), історія, соціологія, література, географія, іноземні мови. Однак обов'язковими для запровадження компаративного підходу до вивчення соціальних наук є, на думку Дж.Местенхаузера, такі дисципліни, як культурна антропологія, міжкультурне спілкування, політологія, когнітивна психологія – всього близько 20 дисциплін, які дозволяють зрозуміти сутність іншої культури;

(4) *шляхи здобуття та застосування знань.* Необхідним є врахування у процесі міжнародної освіти психологічних та методичних особливостей сприйняття та застосування знань, характерних для різних освітніх традицій та національних культур. Дж.Местенхаузер вважає до того ж за можливе і необхідне цілеспрямовано впливати у процесі міжнародної освіти на розвиток певних інтелектуальних якостей, яких, на його думку, бракує іноземним студентам та науковцям – вихідцям з окремих країн та націй: наприклад, розвивати навички критичного мислення у вихідців з пострадянського простору, що повинно сприяти їх найшвидшій інтеграції у демократичне суспільство, осмисленню істинної сутності тоталітарного режиму, в якому вони (тобто ми) жили [5, с.5]. Критичне мислення, безумовно, корисна якість, але не в меншій мірі, на нашу думку, нам (зокрема, українцям) недостає позитивного мислення, вольових якостей у здійсненні своїх задумів як на індивідуальному, так і на національному рівні;

(5) *структура і цілі ІВО*. Поняття “структура ІВО” включає програми навчальних дисциплін, що мають міжнародний характер, програми розвитку міжнародної освітньої кооперації, розвитку міжнародної освіти в окремих навчальних закладах тощо. Щодо цілей інтернаціональної освіти, вони є настільки ж багатозначними, наскільки численними є задіяні у цьому процесі сторони. Канадська дослідниця Дж. Найт (J.Knight) вказує на політичний, економічний, академічний, соціальний та культурний аспекти цілей інтернаціональної освіти [4, с.17-21]. Їх докладний розгляд може стати предметом окремого дослідження. Дж. Местенхаузер свідомо формулює тільки політичні цілі ІВО, трактуючи їх у дещо розширеному, на нашу думку, вигляді, хоча ми розуміємо, що у такому трактуванні є свій сенс. Отже, політичними цілями ІВО є “розвиток дружніх стосунків між народами, сприяння розвитку демократії та ринкової економіки, розвиток конкурентноспроможності ВО, розвиток глобального співробітництва, захист та розвиток прав людини, місіонерська діяльність за кордоном, керівництво та опікунство іноземними студентами, передача знань та технологій, сприяння інтеркультурній комунікації, захист національних інтересів”. [5, с.7] Відмітимо принагідно, що останню з названих цілей – захист національних інтересів, американці ставлять, як правило, на перше місце, або перед ним і після усіх інших ставлять слово “тобто”;

(6) *перспективи розвитку ІВО*. Перспективи, як і цілі, можна аналізувати у різних аспектах. На відміну від трактування цілей – як політичної категорії, Дж.Местенхаузер аналізує перспективи у трьох інших вимірах: курикулярному (академічному), економічному та адміністративному аспектах. Курикулярна перспектива визначатиме домінуючу освітню парадигму, яка буде обрана серед таких:

- технологічна, орієнтована на формування певної сукупності професійних навичок як результат освіти;
- традиційна академічна, орієнтована на широку систему знань як результат освіти;

- гуманістична, орієнтована на формування цілісної особистості студента з його моральними та емоційно-вольовими якостями як результат освіти;
- конструктивістська, орієнтована на побудову навчального процесу як індивідуального конструкту шляхом повної реконструкції життєдіяльності ВНЗ.

Вибір тієї чи іншої парадигми залежить від традицій конкретного ВНЗ, країни, рівня розвитку ІВО.

Економічна перспектива ІВО залежить від рівня цін на освіту та характеру політичних рішень щодо розвитку міжнародної освіти. Адміністративна перспектива залежить від способів організації міжнародної освіти в рамках ВНЗ та прийняття рішень щодо розвитку міжнародних освітніх програм на рівні міністерств освіти: йтиме розвиток ініціативи у цій сфері “знизу вгору” або “зверху вниз”. Залежно від сукупності цих чинників інтернаціональна освіта перебуватиме на периферії або в центрі життя університетів;

(7) *залежність процесу ІВО від змін у міжнародних відносинах.* Цілком очевидно є необхідність системного аналізу впливів різних політичних подій на розвиток міжнародної освіти. Найважливішими, що вплинули суттєвим чином на розвиток процесу ІВО у другій половині ХХ ст., Дж. Местенхаузер вважає: холодну війну, економічний розквіт Японії, нафтову кризу 70-х рр., ісламську революцію в Ірані, розпад Радянського Союзу, розвиток Європейського Союзу [5, с.8]. До переліку Местенхаузера ми б обов’язково додали підписання Генеральної угоди з торгівлі послугами (GATS), що регламентує у тому числі і міжнародну торгівлю освітніми послугами, та утворення Світової торгової організації. Ці дві події привели до суттєвих змін у міжнародній освіті: її розвиток все більше переходить з культурно-освітньої площини в економічну;

(8) *географічний вимір міжнародної освіти.* Існує п’ять різних підходів до географічного (просторового) виміру міжнародної освіти:

- 1) вивчення однієї країни (її мови, історії, культури) як шлях набуття змістом освіти міжнародного виміру;

- 2) усвідомлення спочатку самої сутності поняття “національна культура”, складові якого можуть бути використані при вивченні культури будь-якої країни;
 - 3) інтернаціоналізм – вивчення культур багатьох народів, регіонів з усвідомленням як їх взаємопов’язаності, так і відмінності;
 - 4) мультинаціоналізм - вивчення культур інших народів як окремих цінностей;
 - 5) глобалізація, що не є сумою вивчення культур окремих країн, а результатом їх аналізу більш високого порядку, усвідомленням їх інтеграції [5, с.8];
- (9) *взаємозв’язок розвитку процесу ІВО та реформування національних систем ВО.* Важливим є усвідомлення характеру змін, що необхідні для підтримання конкурентноздатності національної системи ВО та ролі міжнародної освіти у цьому процесі. З розвитком глобалізаційних процесів розвиток ІВО слугуватиме (і вже слугує у Європейському Союзі) каталізатором здійснення реформ національних освітніх систем.

Усі розглянуті вище аспекти ІВО взаємодоповнюють один одного, являючи собою єдине ціле. Однак до дев’яти аспектів Дж.Местенхаузера, що визначають сутність процесу ІВО, ми вважаємо за необхідне додати щонайменше ще два: (10) інтернаціоналізація оцінки якості знань та (11) вплив розвитку нових інформаційних технологій на розвиток ІВО. Отже:

(10) *інтернаціоналізація оцінки якості знань.* В історичному минулому, коли ВО була явищем суто елітарним, а іноземні студенти приїжджали, як правило, до престижних університетів з багатовіковими традиціями, суспільство та академічна спільнота не ставили вимоги оцінки якості діяльності закладів ВО. Однак сьогодні, в умовах масифікації та диверсифікації ВО, такого явища, як “вибух нових провайдерів”, що іноді без будь-яких підстав пропонують освітні послуги під вивіскою всесвітньо відомих університетів (наприклад, Оксфорд на Гаваях), проблема контролю якості міжнародної освіти стоїть дуже гостро. У її розв’язанні зацікавлені як споживачі послуг, раніше відомі як студенти, так і продавці, відповідно - університети та коледжі. Для останніх сертифікат про якість діяльності є перепуст-

кою на ринок міжнародної освіти. Таку перепустку надають як національні агенції, що отримали значного розвитку у країнах-експортерах ВО, так і міжнародні, наприклад GATE (Глобальний альянс транснаціональної освіти). Однак значна частина провайдерів транснаціональної освіти діють без усяких перепусток, що суттєво впливає на ставлення міжнародної спільноти до самого феномену міжнародної освіти;

(11) *залежність ІВО від розвитку нових інформаційних технологій.* Вже сьогодні розвиток світової мережі Інтернет привів до необхідності принципового перегляду провідних положень парадигми ІВО, оскільки на доповнення до реальної мобільності, доступної у кращому випадку не більш як 2-10% студентів, додалася віртуальна мобільність, яка вже сьогодні може бути використана абсолютною більшістю студентів ВНЗ. Однак принциповою відмінністю між віртуальною та реальною мобільністю є неможливість набуття у процесі здійснення першої з них реального досвіду від відвідання інших країн, емоційного досвіду від спілкування з представниками інших націй тощо. Науковці підкреслюють також, що у зв'язку з нерівномірним розвитком сучасних інформаційних технологій у різних регіонах світу нові форми мобільності можуть породити додаткову нерівність та дискримінацію, поширення неякісних послуг [1, с.5; 2, с.8].

На завершення відмітимо, що усі наведені аспекти дослідженого феномену можуть розглядатися у своїй сукупності як парадигма міжнародної вищої освіти. Суттєві зміни вносить у неї глобалізація економічного політичного та культурного життя сучасного суспільства. Найсуттєвіші з них відображені у порівняльній таблиці:

Таблиця 1.

Порівняльна характеристика старої та оновленої парадигм міжнародної вищої освіти

ТРАДИЦІЙНА ПАРАДИГМА МІЖНАРОДНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ	ОНОВЛЕНА ПАРАДИГМА МІЖНАРОДНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ
Міжнародна освіта є культурно-освітнім феноменом.	Міжнародна освіта перетворюється передусім у економічний феномен, що регулюється GATS - Генеральною угодою у сфері торгівлі послугами
Міжнародна освіта як сфера співробітництва міжнародного освітнього і наукового товариства.	Міжнародна освіта як сфера гострої конкурентної боротьби міжнародного освітнього і наукового товариства в економічному аспекті.

Міжнародна освіта як засіб ідеологічного протистояння (капіталістичної та соціалістичної систем).	Міжнародна освіта як засіб економічного протистояння (США, Західної Європи, Австралії).
Реальна мобільність як єдина форма міжнародної освіти	Віртуальна мобільність як швидко зростаючий структурний компонент міжнародної вищої освіти, що розвивається поряд із реальною мобільністю. Розвивається мобільність ідей, а не тільки фізичних осіб.
Престижні університети як традиційні об'єкти мобільності іноземних студентів та науковців.	Диверсифікація об'єктів мобільності, включення до їх кола як дворічних коледжів так і нових провайдерів – інституцій транснаціональної освіти.
Міжнародна (інтернаціональна) освіта здійснюється шляхом переміщення її об'єктів – студентів, науковців, адміністрації ВНЗ у іншу країну.	Поряд із <i>інтернаціональною</i> освітою розвивається <i>транснаціональна</i> , яка означає переміщення освітніх послуг (навчальних закладів, навчальних програм) через кордон.
Кількісний склад мобільних студентів є досить незначним (2-10% від загальної кількості студентів).	Значне розширення кількісного складу мобільних студентів, особливо за рахунок віртуальної мобільності.
Методи навчання є однаковими як для вітчизняних, так і для зарубіжних студентів.	Врахування у навчальному процесі особливостей сприйняття та застосування знань представниками різних освітніх та культурних традицій.
Серцевину змісту міжнародної освіти складають такі предметні галузі як міжнародні відносини, країнознавство (регіонознавство), історія, соціологія, література, географія, іноземні мови.	До числа предметів, які необхідні для порівняльного вивчення соціальних наук долучаються культурна антропологія, психологія міжкультурного спілкування, політологія, когнітивна психологія – всього близько 20 дисциплін. Основні студентські контингенти спрямовані на отримання дипломів міжнародного менеджера, спеціаліста у галузі нових інформаційних технологій.
Формування у процесі міжнародної освіти розуміння відмінностей культур інших народів.	Формування у процесі міжнародної освіти глобальної свідомості: сутності глобальних проблем людства та бажання приймати участь у їх розв'язанні.
Забезпечення гарантій якості міжнародної освіти престижем навчальних закладів, у яких вона відбувається.	Запровадження технологій оцінки якості міжнародної освіти як на національному, так і на міжнародному рівнях, що пов'язано із процесом масифікації та диверсифікації провайдерів міжнародної освіти..
Міжнародна освіта знаходиться на периферії інтересів ВНЗ та національних систем ВО.	Привернення все більшої уваги ВНЗ та національних систем ВО до міжнародної освіти як засобу інтеграції у світове освітнє та наукове товариство та покращення свого матеріального становища.
Міжнародна освіта як засіб розвитку країн, що розвиваються: їх економіки, науки, культури, освіти, як засіб активізації міжнародних наукових зв'язків.	Набуття міжнародною освітою крім традиційних функцій розвитку світового освітнього простору.
Визнання диплома, отриманого у іншій країні, або періоду навчання в ній на основі двосторонніх угод.	Укладання багатосторонніх регіональних угод у сфері міжнародної освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Келлен Х. Концепция дальнейшего развития интернационализации на практике: десятилетие эволюции //Высшее образование в Европе. - 2000. - Том XXV. - №1. - 10с.
2. Altbach P.G., Teichler U. Internationalization and Exchanges in Global University. In: The Future of Sponsored Educational Exchanges in an Internationally Mobile Academy: A Symposium convened by the Institute of International Education and the German Academic Exchange Service (DAAD), New-York, 2000.-15p.
3. Ellingboe B.J. The Most Frequently Asked Questions about Internationalization. ИЕ. Open Doors on the Web. 1997. 10p.
4. Knight J. Internationalisation of Higher Education. In: Quality and Internationalisation in Higher Education.- OECD, Paris, 1999.- P. 13-28.
5. Mestenhauser J.A. International Education on the Verge: In Search of a New Paradigm. International Educator. Volume VII, No2-3, Spring 1998. 20p.
6. Throsby D. Financing and Effects of Internationalization. OECD. Centre for Educational Research and Innovation. 1998. - 57 p.

РЕЗЮМЕ

Сбруева А.А. Интернационализация высшего образования: сущность понятия и системные изменения парадигмы .

В статье проанализированы подходы к определению понятия «интернационализация высшего образования», существующие в современных американских, западноевропейских, австралийских и международных исследованиях; представлена сравнительная таблица, отражающая системные изменения парадигмы международного высшего образования.

SUMMARY

Sbruieva A.A. The Internationalization of Higher Education: the Definition of the Concept & System Changes of the Paradigm.

The article is devoted to the analyses of different approaches to the concept of the internationalization of higher education existing in the researches of American, European, Australian and International scholars; the system changes of the paradigm of the international higher education are reflected in the comparative table.